

BOSHLANG'ICH TA'LIMDA IMLOGA O'RGATISHNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Ashurova Zilolaxon Baxodir qizi

Xovos tuman 17-umumta'lim maktabi

Boshlang'ich ta'lim o'qituvchisi.

zilolaashurova079@gmail.com +99889090074

<https://doi.org/10.5281/zenodo.23126065>

Annotatsiya. Mazkur tezisda boshlang'ich sinf o'quvchilarini imloga o'rgatishning yosh xususiyatlari, o'zbek yozuvi bilan bog'liq qiyinchiliklar va tipik imloviy xatolarning sabablari tahlil qilingan. Shu bilan bir qatorda, imloga o'rgatishning o'ziga xos xususiyatlari ochib berilgan.

Kalit so'zlar: imlo, imloviy xato, yosh xususiyatlari, orfogramma, boshlang'ich sinf.

Abstract. This paper analyzes the age-related characteristics of teaching spelling to primary school students, the challenges associated with the Uzbek writing system, and the causes of typical spelling errors. Additionally, the specific features of spelling instruction are outlined.

Keywords: spelling, spelling error, age-related characteristics, orthogram, primary school.

Аннотация. В статье анализируются возрастные особенности обучения правописанию учащихся начальных классов, трудности, связанные с системой узбекского письма, и причины типичных орфографических ошибок. Кроме того, освещаются специфические аспекты обучения правописанию.

Ключевые слова: правописание, орфографическая ошибка, возрастные особенности, орфограмма, начальная школа.

Kirish. Boshlang'ich sinflarda imloga o'rgatish yuqori sinflardagi ona tili ta'limidan tubdan farq qiladi. 7–10 yoshli o'quvchi yozuvni hali o'zlashtirish jarayonida bo'lib, bir vaqtning o'zida harfni yozishi, tovushni ajratishi, so'zni tuzishi va qoidani eslashi kerak. Ona tili ta'limining mazmuni va natijalari davlat ta'lim standartlari[2], ta'lim sifatiga qo'yiladigan talablar esa "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun bilan belgilanadi[1]. Tezisda imloga o'rgatishning o'ziga xosligi uch yo'nalishda ko'rib chiqiladi.

Yosh xususiyatlari.

Kichik maktab yoshidagi bolaning tafakkuri, asosan, aniq-obrazli bo'ladi. Mavhum qoidani u misol, rasm va o'z kuzatuvi orqali tushunadi [5;6]. Shuning uchun qoidani ta'rif sifatida emas, so'zlarni solishtirish orqali ochib berish samaralidir. E'tibor beqaror, charchoq tez yuzaga keladi, shu bois imlo ishlari qisqa (5–7 daqiqa), xilma-xil va o'yin elementlari bilan uyg'un bo'lishi kerak.

Yozuv-harakat ko'nikmasi hali mustahkam emas, shuning uchun bola qoidani bilsa ham shoshilganda harfni tushirib qoldiradi; bunday xatoni bilimsizlik emas, ko'nikma yetishmasligi deb baholash lozim.

Ixtiyoriy xotira hali yetarli rivojlanmagan, so'zning yozilish obrazi esa ko'rgan, aytgan va yozgan holda yodda qoladi[6].

O'zbek yozuvining o'ziga xos jihatlari.

O'zbek yozuvi lotin grafikasiga asoslangan va asosan fonetik tamoyilda qurilgan, ya'ni ko'pchilik so'zlar aytilganidek yoziladi[4]. Bu o'qishni yengillashtiradi, biroq bolani talaffuzga ortiqcha tayanishga undaydi va morfologik hamda an'anaviy tamoyillar bilan to'qnashganda xatoga sabab bo'ladi. Shuningdek, bir tovush ikki belgi bilan ifodalanadigan holatlar (*o'*, *g'*, *sh*, *ch*, *ng*) va tutuq belgisi mavjud. Tipik xatolar 1-jadvalda umumlashtirilgan [4; 5].

1-jadval. Tipik imloviy xatolar va ularning sabablari

Xato turi	Misol	Asosiy sabab
Apostrofli harfni belgisiz yozish	oquvchi → o'quvchi	Apostrof harfning tarkibiy qismi ekani anglanmaydi
Tutuq belgisini tushirish	mano → ma'no	Belgi talaffuzda aniq eshitilmaydi
Qo'shimchani talaffuz bo'yicha yozish	ketti → ketdi	Morfologik tamoyil talaffuzdan farq qiladi
So'z oxiridagi undoshni almashtirish	kitop → kitob	Jarangli undosh jarangsiz eshitiladi
Bosh harfni qo'llamaslik	toshkent → Toshkent	Atoqli ot qoidasi mustahkamlanmagan

Jadvalga ko'ra, xatolarning bir qismi qoidani bilmaslikdan emas, tovush va harf munosabatini noto'g'ri tushunishdan kelib chiqadi. Bunday xatolarda so'zni bo'g'inlab aytish va tovushlarini sanash, qoidaga oid xatolarda esa so'z tarkibini tahlil qilish samara beradi.

O'qitishning bosqichlarining o'ziga xosligi.

Imloga o'rgatish savod o'rgatish davridan boshlanadi: bu davrda harf va tovush bog'lanishi mustahkamlanadi, ko'nikma qoidalar orqali emas, to'g'ri talaffuz va yozuv orqali shakllanadi[2; 5].

Boshlang'ich sinflarda foydalaniladigan asosiy lug'atlardan biri izohli lug'atdir. Izohli lug'at bilan ishlashning asosiy vazifasi boshlang'ich sinf o'quvchilarining so'z boyligini oshirishdir. Ma'lumki, 6-7 yoshli bolaning so'z boyligi katta emas. Ular, odatda, ko'p so'zlarning faqat bitta, o'z ma'nosini biladi. Ularning nutqida aniq ma'noli (narsa-buyumni bildiruvchi) so'zlar ko'pchilikni tashkil qiladi, mavhum ma'noli so'zlar esa (masalan, do'stlik, tinchlik, baxt) ancha kam. Izohli lug'at bilan ishlashda lug'at ishining quyidagi umumiy metodik tamoyillariga rioya qilish kerak:

1. O'quvchilar lug'atini boyitish, ya'ni yangi so'zlarni, shuningdek, bolalar lug'atida bo'lgan ayrim so'zlarning yangi ma'nolarini o'zlashtirish. Ona tilining lug'at boyligini bilib olish uchun o'quvchi o'z lug'atiga har kuni 8 –10 ta yangi so'zni, shu jumladan, ona tili darslarida 4 – 6 so'zni qo'shishi, ya'ni shu so'zlar ma'nosini o'zlashtirishi lozim.

2. O'quvchilar lug'atiga aniqlik kiritish. Bu o'z ichiga quyidagilarni oladi:

- o'quv-chi puxta o'zlashtirmagan so'zlarning ma'nosini to'liq o'zlashtirish, ya'ni shu so'zlarni matnga kiritish, ma'nosi yaqin so'zlarga qiyoslash, antonim tanlash yo'llari bilan ularning ma'nosiga aniqlik kiritish;

- so'zning kinoyali ma'nosini, ko'p ma'noli so'zlarni o'zlash-tirish;
- so'zlarning sinonimlarini, sinonim so'zlarning ma'no qirralarini o'zlashtirish;
- ayrim frazeologik birliklarning ma'nosini o'zlashtirish.

3. Lug'atni faollashtirish, ya'ni o'quvchilar ma'nosini tushunadigan, ammo o'z nutqiy faoliyatida ishlatmaydigan nafaol lug'atidagi so'zlarni faol lug'atiga o'tkazish. Buning uchun shu so'zlar ishtirokida so'z birikmasi va gaplar tuziladi, ular o'qiganlarni qayta hikoyalash, suhbat, bayon va inshoda ishlatiladi.

4. Adabiy tilda ishlatilmaydigan so'zlarni o'quvchilar faol lug'atidan nafaol lug'atiga o'tkazish. Bunday so'zlarga bolalarning nutq muhiti ta'sirida o'zlashib qolgan adabiy til me'yoriga kirmaydigan, ayrim adabiy asar va so'zlashuv tilida qo'llanadigan sodda so'z va iboralar, sheva va ijtimoiy guruhga oid so'zlar kiradi.

2-sinfda bola so'z tarkibi bilan tanishib dastlabki qoidalarini o'zlashtiradi,

3-4-sinflarda qoidalar tizimlashtiriladi va o'quvchi o'z yozuvini mustaqil tekshirishga o'rgatiladi. Imloga o'rgatish o'qish va nutq o'stirish bilan uzviy olib boriladi. Xatoga munosabat ham muhim. Jazolash yozishdan qo'rqish hosil qiladi, birgalikda tahlil qilish esa xatoni o'rganish vositasiga aylantiradi.

Xulosa. Imloga o'rgatishning o'ziga xosligi bolaning aniq-obrazli tafakkuri va yozuv ko'nikmalarining yetilmaganligi, o'zbek yozuvidagi fonetik tamoyil bilan morfologik va an'anaviy tamoyil o'rtasidagi tafovut hamda o'qitishning bosqichma-bosqich tashkil etilishi bilan belgilanadi.

Bu xususiyatlarni hisobga olish xatolar sababini to'g'ri aniqlash va ularni bartaraf etuvchi usullarni asosli tanlash imkonini beradi. Bir so'z bilan aytganda, imloga o'rgatishda bolaning yosh va individual xususiyatlarini inobatga olish juda muhim sanaladi. Bu bilan imloda o'quvchilar yo'l qo'yadigan xatolarni bartaraf etishga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.
2. Vazirlar Mahkamasining 2017-yil 6-apreldagi 187-son qarori bilan tasdiqlangan davlat ta'lim standartlari (boshlang'ich ta'lim).
3. "Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosini joriy etish to'g'risida"gi Qonun. 1993-yil 2-sentabr, 906-XII-son.
4. O'zbek tilining imlo qoidalari. – Toshkent: Fan, 1995.
5. Рамзаева Т.Г., Львов М.Р. Методика русского языка в начальных классах. – М.: Просвещение, 1979.
6. Выготский Л.С. Педагогическая психология. – М.: Педагогика, 1991.